

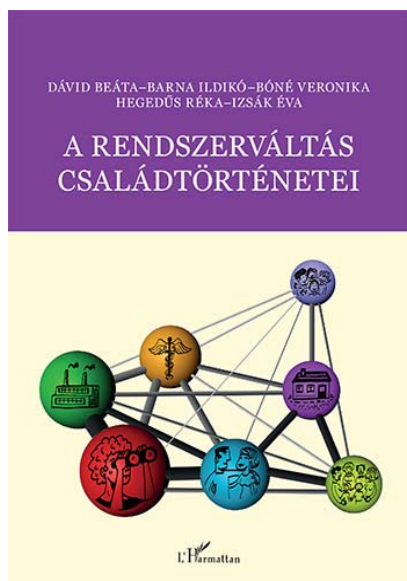
Dávid Beáta – Barna Ildikó – Bóné Veronika – Hegedűs Réka – Izsák Éva: A rendszerváltás család- történetei – Huszonöt év Budapest árnyékában

**Beáta Dávid – Ildikó Barna – Veronika Bóné – Réka Hegedűs –
Éva Izsák: Family histories of the regime change – Twenty-five
years in the shadow of Budapest**

Uzzoli Annamária

MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Regionális Kutatások
Intézete

E-mail: uzzoli@ludens.elte.hu

L'Harmattan, Budapest, 2016. 164 old.

Nemcsak a könyveknek, de a kutatásoknak is megvan a maguk sorsa. A szerzők a könyv végén szimbolikusan – és részben újból – saját útjára indították a könyvet és az alapjául szolgáló kutatást. Tették ezt 22 év pihenő, „Csipkerózsika álom” után, bízva abban, hogy nem kell újabb emberöltőnyt várni a folytatásra. 1988, 1991, 2016: a „kék”, a „zöld” meg a „lila” könyv – 25 év nem csak Budapest árnyékában...

Losonczi Ágnes az MTA kutatócsoport vezetőjeként a Társadalmi változások – Életfordulók témakörben 1988-ban indított el egy kutatást *Gyerekvárás, szülés, születés* címen Budapest vonzáskörzetének 8 településén. A kutatás első hullámában, 1988-ban a magas koraszüléssel és

a csecsemőhalandósággal azonosítható 8 Pest megyei településeken (Cegléd, Dabas, Dunaharaszti, Érd, Monor, Százhalombatta, Szigethalom, Szigetszentmiklós) 301 várandós anyát kérdeztek meg a gyermekvárással kapcsolatos érzéseikről, részben ellen-érzéseikről. A kutatás hosszú távú célja az egyén szocializációja, testi-lelki fejlődése és felnőttkori életútja szempontjából releváns gyermekkori környezet, életkörülmények utánkövetéses panelvizsgálata volt a „kezdetek kezdetétől”, vagyis a várandósság időszakától kezdve. A vizsgálat egyik irányvonalába a nem várt, nem akart gyermekek és

a várt, akart gyermekek életútját és testi-lelki fejlődését befolyásoló mentális és társadalmi tényezők értelmezése tartozott. Az 1988-ban elindított kutatás egyúttal a magas koraszülés és csecsemőhalandóság háttérében álló intézményi feltételeket is vizsgálta (egészségügyi ellátóhálózat, védőnői rendszer), a társadalmi feltételek (iskolai végzettség, anyagi helyzet stb.) mellett. Az eredeti elképzelések szerint az ok-okozati összefüggéseket háromévenként ismételt megkeresésekkel, interjúkkal és kérdőívekkel tárták volna fel, a társadalmi és a területi egyenlőtlenségek figyelembevételével annak érdekében, hogy elemezzék az egyéni élethelyzetek és -esélyek társadalmi meghatározottságát. A kutatás első hullámának eredményeiből született a „*kék könyv*”.

A kutatás második hullámában, 1989–1990-ben újabb adatfelvételt végeztek a vizsgált 8 településen, 3–15 hónappal az első gyermek megszületése után, amikor is 194 kismamát és 191 kispapát kérdeztek meg. Ez a vizsgálat több okból is mérőöldkővé vált a kutatásban:

- A Magyarországon 1989-ben bekövetkező politikai fordulat és vele járó alapvető társadalmi-gazdasági és egyéb változások önkéntelenül is lehetőséget teremtettek a kutatás számára a megváltozó makrorendszerek és az átalakuló mikrovilágok közötti kapcsolat megértéséhez. Az így kialakuló helyzet módszertani kihívások elé állította a kutatókat, hisz egy ismeretlen és merőben új helyzetre vonatkozó kérdőívet, interjúvázlatot kellett összeállítaniuk.
- Az 1989/1990-es rendszerváltással egy időben kialakuló és formálódó önkormányzatiság újszerű folyamatokat indított el a vizsgált települések működésében, társadalmi-gazdasági és politikai környezetében, amelyek közvetlen hatásai mikroszinten, vagyis a családok és a háztartások életében is jelentkeztek. Sőt, a települési környezet átalakuló, megváltozó feltételrendszere – ahogy ez a kutatás későbbi, harmadik hullámából kiderül – eltérő lehetőségeket teremtett, vagy éppen akadályokat állított az ott élő családok számára, és markánsan befolyásolta a felnövő generáció életlehetőségeit.
- A kutatás második hulláma, az édesapák, a kispapák megkérdezésével a kisgyermekes életforma tapasztalatairól, elkötelezte magát az 1990-es évek elején még csak formálódó új viselkedésminták megismerése mellett. Az apaszerep lassú átalakulásának első jelei már láthatóak voltak ebben a kutatási hullámban is, azonban jelentőségük a kutatás következő, 20 évvel későbbi hullámában vált egyértelművé. A gondoskodó apa jelenléte a gyermeknevelésben, vagy éppen az apa teljes hiánya a családi életben egyértelmű pozitív és negatív következményekkel járt együtt a rendszerváltás környékén született gyermekek életútjában.
- A kutatás 1990. évi adatfelvétele akaratlanul is sajátos lenyomata lett az egyéni túlélési stratégiák és alkalmazkodási képességek megjelenésének, egyben területileg és társadalmilag változó formáinak. Azonban mindezek megértéséhez a kutatás harmadik hulláma szolgáltatott számos adalékot.

A kutatás második hullámának eredményeiből és tapasztalataiból született az 1991-es „*zöld könyv*”.

1990 után az újabb adatfelvételek megghiúsultak anyagi forrás hiányában, a kitöltött kérdőívek és a rögzített interjúk dobozokba kerültek. A rendszerváltás gyermekei két-generációs családkutatásának folytatására végül a 2010-es évekig kellett várni: 2010 és 2013 között egy OTKA-kutatás keretében 2012-ben, a vizsgált 8 településen, 110 édesanyát, 84 édesapát és 67 közben felnőtt gyermeket/fiatalt kérdeztek meg. Az 1988-ban elindított kutatás harmadik hulláma alapvető információkat szolgáltat a rendszerváltás idején született Y-generáció fiataljairól, akik maguk a „rendszerváltás gyermekei”. Az adatfelvétel lehetőséget adott élethelyzetük és normarendszerük, párválasztással és családalapítással kapcsolatos attitűdjeik, illetve munkavállalással összefüggő terveik megismerésére, elsősorban a rendszerváltás társadalmi hatásainak értelmezésén keresztül. A három adatfelvétel együttesen, egymásra épülve és egymást kiegészítve tárja az olvasó elé a rendszerváltás társadalmi történéseit, a rendszerváltásban valóban érintett egyének/családok életútján keresztül. Ezekből az empirikus vizsgálati eredményekből született meg a „*lila könyv*”, amely megjelenésével felsorakozott a „*kék*” és a „*zöld*” könyv mellé, és várja folytatását...

A kutatás harmadik hulláma azt vizsgálta, hogy a társadalmi környezet hogyan befolyásolja az egyéni szférát. Jelen könyv adott földrajzi környezetben, különböző kvantitatív és kvalitatív módszerekkel elemezte a rendszerváltás idején született gyermekek és családjaik 25 évét. A hosszú évek folyamán tehát a kutatás eredeti célkitűzései kismértékben megváltoztak, és hangsúlyossá vált a rendszerváltás családi és egyéni történeteinek keresztül a rendszerváltás társadalmi hatásainak megértése. Az időbeli, a generációk közötti és részben a területi összehasonlítások alapja pedig a személyes biztonságérzet többdimenziós modellje lett. A biztonság-bizonytalanság dimenzió önmagában egy újfajta nézőpontot teremtett a rendszerváltás társadalmi hatásainak feltárásához.

A harmadik hullámbeli kutatás – az 1989-es és 2012-es anya adatbázis, valamint a 2012-es gyermek adatbázis alapján összerakott élettörténetek segítségével – elemezte a generációk közötti és az anyák generációján belül zajló változásokat, és az összehasonlítások értelmezési kerete a biztonság dimenzió lett. Az adatfeldolgozás során hét dimenzió szolgált a társadalmi (munka, otthon, jövő) és a személyes (párkapcsolat, társas környezet – családi kapcsolatok, társas környezet – baráti kapcsolatok, testi-lelki egészség) biztonság leírására. Az egyik fontos tanulság, hogy 1989-ben az anyák biztonságérzetét elsősorban a munka–párkapcsolat–család háromszöge határozta meg, de ez a biztonságérzet a 2010-es évekre megváltozott. Ez nem feltétlenül járt együtt a bizonytalanságérzet növekedésével, de napjainkban egyértelműen másfajta biztonságról beszélhetünk. Az anyák számára a biztonságérzetet 2012-ben a család–munka–baráti kapcsolatok háromszöge jelentette, vagyis jelentősen csökkent a párkapcsolat adta biztonság. A rendszerváltás gyermekei számára 2012-ben – hasonló életkorban, mint mikor édesanyjuk volt a rendszerváltás idején – a család–baráti kapcsolatok–párkapcsolat háromszöge jellemezte a biztonságérzetet. Azaz, a család nyújtotta nagyfokú biztonság jelzi a fiatal felnőttek jelenlegi élethelyzetét egyre tovább

élnék együtt szüleikkel, maradnak a szülői házban, mert egyre nehezebb számukra a saját otthon megteremtése, de ezzel az első gyermek vállalásának ideje is egyre inkább kitolódik. A szülőktől való elszakadás nehézségei, vagy éppen a megkésztet önálló életkezdet kihívásai tekinthetők a rendszerváltás idején született gyermekek jellemző generációs problémáinak.

A „*lila*” könyv felépítésében is teljes mértékben „kiszolgálja” a kutatási téma interdiszciplináris feldolgozását. A kvantitatív adatokból kvalitatív leíró történetek készültek, amelyek elemzése, kategorizálása és kódolása újabb kvantitatív adatokat eredményezett. A megkérdezettek élettörténetei interjúrészek, illetve a kérdőívek válaszai-ból összeállított és adott településre tipikus családi minisztorik alapján rajzolódnak ki. A kérdőív válaszai egyben alkalmasak voltak a biztonságérzet hét dimenziója változóinak kialakítására és kategorizálására. A három adatfelvétel kérdőívei, interjúi több száz kérdés válaszain és több ezer változón keresztül szolgáltatnak információkat a rendszerváltásról, annak személyes megéléséről és az akkor született gyermekek elmúlt 25 évnyi élettörténetéről. Azonban ezek a kutatási eredmények igazán személyessé a minisztorik által váltak, amelyek betekintést engednek a családok bensőséges világába, és segítséget nyújtanak a rendszerváltás „emberi oldalának” megértéséhez. Az adatok egyedi, összetett történetekké álltak össze, amelyekből kirajzolódtak a biztonság-bizonytalanság dimenzió mintázatai. A települési minisztorik formájában közzétett élettörténetekben látszik, hogy az élet bizonyos területein megélt biztonság vagy bizonytalanság milyen hatással van a szülők és a gyermekek lehetőségeire.

A könyv egy önálló fejezetében statisztikai elemzést közöl a vizsgált 8 településen 1990 után bekövetkezett demográfiai, társadalmi, lakókörnyezeti és munkaerőpiaci változásokról. Az egyedi élettörténetek, a területi szempontok alapján, ha nem is tipikusnak, de általánosnak tekinthetők: a megkérdezett családok élete szorosan kötődik a településhez, annak adottságai lehetőséget vagy akadályt jelentenek számukra. A családok életében egyértelműen megjelent a település, a lakókörnyezet hatása, bár a szerzők szerint nincsenek tipikus települési életutak. Mégis adott település 1990 utáni fejlődése, népességnövekedése, a szuburbanizációs folyamatokban betöltött szerepe, a fővárostól mért távolsága, az elmúlt 25 év átalakulási folyamatainak sikere vagy kudarca számottevően meghatározta az élettörténetek alakulását. Az egyéni sorsok és a családi történetek nem szakíthatók el a települési sajátosságoktól, a település saját történetéről. Az egyéni lehetőségek és választások sora döntő fontosságú a személyes boldogulás alakulásában, de nem teljes független a település társadalmi környezetétől. Nem mindegy, ki, melyik településen született és nőtt fel: a sikeresebb településeken több a lehetőség, a hátrányosabb helyzetű településeken pedig több a nehézség.

És hogy milyenek a rendszerváltás gyermekei? A „*lila*” könyv számos válasszal szolgál számunkra szüleik és saját elbeszéléseik alapján. Az viszont tény, hogy élettörténetük a „kezdetek kezdetétől” tárul elénk, a történeti, a társadalmi és az egyéni idő különleges kölcsönhatásában. Egy újabb kutatás, egy újabb könyv – folytatásra ítélve...